

Arytmetyzacja składni PA

Jerzy Pogonowski

Zakład Logiki Stosowanej UAM
www.logic.amu.edu.pl
pogon@amu.edu.pl

Funkcje rekurencyjne

Plan na dziś

Plan na dziś:

- przypomnienie PA;
- kodowania symboli;
- arytmetyzacja składni PA;
- relacja dowodliwości w PA.
- konstrukcja zdania Gödla dla PA.

Arytmetyka Peana

Przypomnijmy aksjomaty specyficzne Arytmetyki Peana, PA:

- $S(x) = S(y) \rightarrow x = y$
- $\neg(0 = S(x))$
- $x + 0 = x$
- $x + S(y) = S(x + y)$
- $x \cdot 0 = 0$
- $x \cdot S(y) = x \cdot y + x$
- $(\varphi(0) \wedge \forall x(\varphi(x) \rightarrow \varphi(S(x)))) \rightarrow \forall x\varphi(x)$

Ostatnia z tych formuł to schemat aksjomatów.

Przypomnijmy też, że modelem zamierzonym PA jest zbiór wszystkich liczb naturalnych z operacją następnika, elementem wyróżnionym 0 oraz znanymi operacjami dodawania i mnożenia.

Arytmetyzacja składni

W języku arytmetyki PA możemy „mówić” nie tylko o liczbach naturalnych (interpretacja zamierzona), lecz także o samej arytmetyce PA. Możliwość tę uzyskujemy poprzez kodowanie symboli, wyrażeń oraz ciągów wyrażeń języka PA liczbami naturalnymi.

Kodować można na wiele sposobów. Dla przykładu: niech zmienna indywidualowa x_i ma numer $2 \cdot i$, a pozostałe symbole jakieś numery nieparzyste:

- $\neg$ — 3,
- $\forall$ — 5,
- $+$ — 7,
- S — 9,
- 0 — 11,
- $($ — 13,
- $)$ — 15,
- $=$ — 17, itp.

Arytmetyzacja składni

Wtedy ciągi symboli języka PA można (jednoznacznie!) kodować przez iloczyny kolejnych liczb pierwszych podniesionych do stosownych potęg.
Np. kodem wyrażenia:

$$\forall x_2 \neg(x_2 = S(0))$$

będzie:

$$2^5 \cdot 3^4 \cdot 5^3 \cdot 7^{13} \cdot 11^4 \cdot 13^{17} \cdot 17^9 \cdot 19^{13} \cdot 21^{11} \cdot 23^{15} \cdot 29^{15}$$

Cóż, nie jest to mała liczba... Istotna jest jednak jedynie możliwość **jednoznacznego** oraz **obliczalnego** kodowania ciągów symboli.

Arytmetyzacja składni

Liczbę, która koduje wyrażenie języka PA (term, formułę) nazywamy **numerem Gödrowskim** tego wyrażenia (w skrócie: numerem).

Liczebniki to numery termów postaci: $0, S(0), S(S(0)), S(S(S(0))), \dots$ (a więc numery **nazw** kolejnych liczb naturalnych).

Umowa notacyjna. W dalszym ciągu, niech:

- x, y, z oznaczają zmienne indywidualne;
- m, n, r oznaczają liczby naturalne;
- $\bar{m}, \bar{n}, \bar{r}$ oznaczają liczebniki.

Kodowanie ciągów wyrażeń (np.: **dowodów**) odbywa się tak samo, jak kodowanie wyrażeń (iloczyny kolejnych liczb pierwszych podniesionych do potęg będącym numerami elementów ciągu). Także to kodowanie jest **jednoznaczne i obliczalne**.

Arytmetyzacja składni PA

Numer Gödlowski wyrażenia (termu, formuły) A będziemy oznaczać przez $\ulcorner A \urcorner$. Zamiast „numer Gödlowski” będziemy czasem krótko mówić „ng”.

Nie każda liczba naturalna jest numerem Gödlowskim jakiegoś wyrażenia języka PA.

Ważne jest to, że — jak zobaczymy za chwilę — zbiór numerów Gödlowskich wszystkich wyrażen języka PA jest **rekurencyjny**.

Inaczej mówiąc, istnieje efektywna procedura, która dla dowolnej liczby naturalnej n pozwala stwierdzić, czy n jest numerem Gödlowskim jakiegoś wyrażenia (termu, formuły), tzn. czy istnieje term lub formuła A języka PA, taki/taka, że $n = \ulcorner A \urcorner$.

Kodowania symboli

Jest wiele możliwości kodowania wyrażeń języka PA przez liczby naturalne:

- funkcja β Gödla (zob. wykład o zbiorach i relacjach rekurencyjnych i rekurencyjnie przeliczalnych);
- kodowanie Smullyana opisane w [wykładzie dodatkowym](#);
- kodowanie w [bazie dziesiętnej](#);
- itp.

Ważne są dwie rzeczy:

- kodowanie musi być jednoznaczne i obliczalne;
- punktem wyjścia powinien być rekurencyjny zestaw pojęć logicznych (zob. niżej).

Rekurencyjne kodowanie pojęć logicznych

Następujące pojęcia metamatematyczne są rekurencyjne:

- Zbiór ng zmiennych,
- Zbiór ng termów,
- Zbiór ng formuł,
- Relacja $podst(m, n) = r$ zachodząca, gdy r jest numerem formuły otrzymanej z formuły (o jednej zmiennej wolnej) o numerze n przez podstawienie w miejsce tej zmiennej liczebnika $\bar{m}$,
- Relacja między ng formuły a ng jej zmiennej wolnej,
- Relacja podstawialności termu za zmienną w formule,
- Relacja zachodząca między ng przesłanek i ng wniosku reguł wnioskowania PA,
- Zbiór ng aksjomatów PA,
- Relacja $dow(m, n)$ zachodząca, gdy ciąg formuł o numerze m jest dowodem formuły o numerze n .

Mocna reprezentowalność pojęć logicznych w PA

Można udowodnić, że istnieją formuły $\underline{podst}(x, y) = z$ oraz $\underline{dow}(x, y)$ języka PA takie, że dla dowolnych liczb naturalnych m, n oraz r :

- jeśli $podst(m, n) = r$, to $PA \vdash \underline{podst}(\bar{m}, \bar{n}) = \bar{r}$
- jeśli nie zachodzi $podst(m, n) = r$, to $PA \vdash \neg \underline{podst}(\bar{m}, \bar{n}) = \bar{r}$
- jeśli $dow(m, n)$, to $PA \vdash \underline{dow}(\bar{m}, \bar{n})$
- jeśli nie zachodzi $dow(m, n)$, to $PA \vdash \neg \underline{dow}(\bar{m}, \bar{n})$.

Innymi słowy, formuły $\underline{podst}$ oraz $\underline{dow}$ mocno reprezentują relacje $podst$ oraz dow , odpowiednio. Istnienie tych formuł wynika z faktu, że każda relacja rekurencyjna jest mocno reprezentowalna w PA.

Relacja dowodliwości w PA

Formuła $\exists x \text{ dow}(x, \bar{n})$ stwierdza, że formuła o numerze n jest twierdzeniem PA.

Zdefiniujmy relację jednoargumentową (a więc zbiór liczb naturalnych) tw :

$$tw(n) \equiv \exists x \text{ dow}(x, n).$$

Wtedy tw jest rekurencyjnie przeliczalny.

Jest to zbiór ng wszystkich twierdzeń PA.

Ponieważ nie możemy z góry ograniczyć długości dowodów twierdzeń PA, więc kwantyfikatora egzystencjalnego w definicji tw nie możemy zastąpić kwantyfikatorem ograniczonym.

Zbiór tw nie jest zbiorem rekurencyjnym.

Uwaga na definicje!

Definicja relacji tw :

$$tw(n) \equiv \exists x \text{ dow}(x, n).$$

podana jest w [metajęzyku](#).

Podobnie rzecz ma się z definicjami relacji $podst$ oraz dow .

Formuły $podst$ oraz dow , które — odpowiednio — mocno reprezentują te relacje są wyrażeniami języka PA.

W języku PA możemy zdefiniować predykat jednoargumentowy $tw(x)$ taki, że:

$$\underline{tw}(\bar{n}) \equiv \exists x \underline{dow}(x, \bar{n}).$$

Jak wyrazić niesprzeczność PA w PA?

Jak pamiętamy z kursu logiki, teoria T jest **niesprzeczna**, gdy nie istnieje formuła A jej języka taka, że zarówno A jak i $\neg A$ są twierdzeniami T . Ta definicja jest równoważna następującej: teoria T jest **niesprzeczna** wtedy i tylko wtedy, gdy co najmniej jedna formuła jej języka nie jest twierdzeniem T .

Można udowodnić, że PA jest **trafna**, tj. że każde twierdzenie PA jest prawdziwe w PA.

Innymi słowy, w PA nie jest dowodliwa żadna formuła fałszywa w PA.

Dla wyrażenia **w PA** niesprzeczności PA można więc wybrać jakąś formułę fałszywą w PA.

Niech będzie nią np. formuła: $\neg \text{tw}(\ulcorner 0 = 1 \urcorner)$, którą oznaczymy przez Con_{PA} .

Konstrukcja zdania Gödla

Niech $\text{god}(y)$ będzie skrótem dla formuły $\neg \exists x \text{ dow}(x, \text{podst}(y, y))$ oraz niech n będzie numerem formuły $\text{god}(y)$.

Wtedy: formuła $\text{god}(\bar{n})$ stwierdza, że formuła o numerze $\text{podst}(n, n)$ nie ma dowodu.

Ale $\text{podst}(n, n)$ jest właśnie numerem formuły $\text{god}(\bar{n})$.

Widać więc, że formuła $\text{god}(\bar{n})$ stwierdza o sobie samej, że nie jest twierdzeniem.

Konstrukcja zdania Gödla

Co można (prawdziwie!) powiedzieć o formule $\underline{god}(\bar{n})$?

- Czy $\underline{god}(\bar{n})$ jest dowodliwa?
- Czy $\underline{god}(\bar{n})$ jest prawdziwa?

Co można (prawdziwie!) powiedzieć o formule $\neg\underline{god}(\bar{n})$?

- Czy $\neg\underline{god}(\bar{n})$ jest dowodliwa?
- Czy $\neg\underline{god}(\bar{n})$ jest prawdziwa?

Koniec

Na następnym, ostatnim wykładzie:

- odpowiemy na powyższe cztery pytania;
- pokażemy, jak rozważania dotyczące (matematycznych reprezentacji) obliczalności mogą zostać wykorzystane w pewnych innych ważnych twierdzeniach metalogicznych.